

ELITA POLITICĂ A MOLDOVEI DE LA CONSTITUIREA SA ȘI PÂNĂ LA MIJLOCUL VEACULUI AL XV-LEA: ASPECTE ISTORIOGRAFICE

Cristina HERGHILIGIU

Catedra Istoria Românilor

La naissance et l'évolution de l'élite politique moldave jusqu'au milieu du XVe siècle reste un des plus importants problèmes de l'historiographie roumaine, aussi bien pour l'historiographie ancienne que pour l'historiographie moderne.

Il est clair qu'avant cette heure, il n'y a pas une étude dédiée particulièrement à l'élite politique, même si on en avait discuté d'autres thèmes se rapportant à l'époque médiévale roumaine.

Problema elitei politice moldovenești, de la geneza sa și până la mijlocul veacului al XV-lea, face parte din categoria problemelor complicate ce caracterizează spațiul istoric est-carpatic în epoca medievală, mai cu seamă pentru perioada manifestărilor sale incipiente. Ea se dovedește complicată în sensul manifestării unui anume gen de sensibilitate atunci când a fost abordată, ducând la o discutare fragmentară a chestiunii sau la o eludare a urmării sistematice a subiectului. Ca urmare, rezultatul abordării a fost înregistrat în vechea și în noua istoriografie românească, fiind exprimat într-o sumă de idei diferite expuse de cercetători, unii dintre ei nume de referință în istoria națională, cum sunt A.D. Xenopol [1], N.Iorga [2], D.Onciul [3], I.Nistor [4], C.C. Giurescu [5] etc., până la mari sinteze istorice ce domină primul deceniu al secolului al XXI-lea [6,7].

Elita politică reprezintă, fără îndoială, un subiect interesant în toate timpurile. Cu toate acestea, o lucrare dedicată elitei Moldovei, cuprinzătoare, urmărită de la geneză în evoluția sa specifică de până la mijlocul secolului al XV-lea, cu particularitățile ei specifice, cu perioadele de creștere și de anarhism din care i-a rezultat maturizarea, cu statuarea țințelor ei sociopolitice care i-au dat un anume tip de comportament, nu există încă. Fără a lipsi cu desăvârșire intenția, preocuparea pentru studierea elitei politice din perioada anunțată a fost una adiacentă, auxiliară în contextul altor problematici medievale. În plus, acest interval cronologic are nefericirea de a nu avea o acoperire în izvoare scrise, mai ales pentru partea de debut a instalării elitei ca factor determinant în impulsivitatea schimbărilor la nivelul societății locale de la est de Carpați.

Cele mai vechi informații despre situația din spațiul moldovenesc, inclusiv cu caracter strict militar, le avem în cronicile vechi aparținând secolelor XV-XVI, publicate de cunoscutul slavist I.Bogdan, reunite apoi într-un corpus comun de P.P. Panaitescu [8]. Din conținutul lor am aflat unele lucruri despre fapte istorice care au avut loc până la mijlocul secolului al XV-lea: despre modul în care s-a produs întemeierea statului feudal moldovenesc; despre genealogia domnilor, respectiv succesiunea acestora la tron; despre unele instituții feudale; despre interesele domnilor și ale elitei politice, respectiv raporturile domnilor cu dregătorii lor. Dezavantajul de care acestea suferă totuși rezidă în faptul că ele nu ne oferă știri cuprinzătoare despre societatea moldovenească înainte de întemeierea statului, rezumându-se doar la o enumerare sub forma unei liste a domnilor respectivi și la perioada în care aceștia au condus țara, cronologic vorbind. De exemplu, *Letopisețul Moldovei* cuprinde, în trei foi, toate informațiile, redate cronologic, ce vizează perioada anilor 1359-1457, însă acestea nu aduc careva explicații în legătură cu organizarea statală la acea vreme. În fond, nu vorbim despre o excepție de la regulă, întrucât toate cronicile vechi, începând cu *Letopisețul* anonim al *Moldovei* sau cu *Letopisețul de la Bistrița* [9] (cum a fost numit de Ioan Bogdan), nu conțin nici o informație legată de perioada de dinaintea organizării statale de aici. Nici cronicile târzii, cum au fost numite cele scrise în secolul al XVII-lea (Gr.Ureche [10], M.Costin [11], mai apoi N.Costin [12]), nu se deosebesc sub acest aspect, întrucât materialul lor documentar a fost la fel preluat din cronicile anonime. P.P. Panaitescu nu crede însă acest lucru, vorbind doar despre utilizarea unei prelucrări pierdute a cronicilor făcute de Eustratie Logofătul (în Introducere la ediția din 1958 a *Letopisețului* lui Gr.Ureche [13]), alături de izvoare străine, precum *Cronica* lui Ioan de Tîrnave (de Küküllö) și *Cronica* Poloniei (*Kronica Poloska*) a lui Martin Bielski [14].

Despre societatea existentă aici nu există informații directe, însă cronicarii sunt toți de acord cu faptul că până la momentul „descălecatului” lui Dragoș, moment considerat a se fi petrecut în anul 1359, Moldova era un teritoriu pustiu, nelocuit. Ideea „pustiului” demografic nu a fost acceptată de către istoriografia românească ca având fundament real, iar, după părerea profesorului Șt.S. Gorovei [15], spusele cronicarilor veacului al

XVII-lea nu trebuie înțelese în sensul lor propriu, ci ca având o profundă motivație politică. Dacă ar fi acceptată, ea ar fi menită să alunge orice încercare de a se vorbi despre originile boierimii moldovene, implicat ale elitei politice, ca fiind autohtone, conducând la ideea provenienței acesteia, în totalitate, din rândul celor ce l-au însoțit pe Dragoș, apoi pe Bogdan I, în Moldova, și care și-au adus contribuția la construcția statului feudal de la răsăritul Carpaților.

În primul deceniu al secolului XXI a fost publicată (în 2006) cea mai nouă apariție din categoria cronicilor, externe de această dată, aparținând unui autor polonez anonim, cu denumirea „Cronica Moldovei de la Cracovia. Secolul XIII - începutul secolului XVII” [16]. Două din cele trei părți ale Cronicii conțin informații importante pentru perioada discutată. Se vorbește despre venirea lui Bogdan din Maramureș, venire văzută ca o colonizare, fără a-l aminti pe Dragoș și „descălecatul” său, semn că nu este cunoscut de izvoarele poloneze la care a apelat cronică. Este menționat Ștefan, fiul lui Bogdan I. Informațiile vizează și luptele dintre fiii acestuia pentru tron, sprijiniți de elita societății moldovenești, aceasta fiind prezentată ca divizată și angajată acum în conflict. Tot aici autorul vorbește despre: amestecul polon în Moldova, domnia lui Petru II al Margaretei (Mușata) și stabilirea relațiilor suzerano-vasalice cu Polonia, despre urmașii acestuia până la Alexandru cel Bun, luptele pentru tron ale urmașilor săi, acțiunile pretendenților la tron pentru atragerea ajutorului Poloniei sau al lui Iancu de Hunedoara, sfârșitul crizei interne marcat prin angajarea Moldovei la plata tributului către turci. Ca importanță, această Cronică ne oferă o relatare fidelă a unor evenimente din istoria politică a Moldovei medievale, fără consultarea celor interne, cântărind și veridicitatea lor în ce privește gradul de angajare a elitei moldovenești în aceste evenimente, interesul ei vădit în apărarea privilegiilor deținute.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sub impulsul revenirii interesului pentru perioada mai veche a istoriei românești, au apărut o serie de colecții de documente utile pentru perioada de până la mijlocul secolului al XV-lea. Această orientare către studiul critic, către revenirea asupra unor izvoare documentare ce fuseseră utilizate va da naștere unor noi idei folosite tematice. Faptul prezenței populației românești la est de Carpați înainte de constituirea statului a fost fundament necesar, dar nu suficient, al statuării genezei elitei politice de aici și a modului în care s-au produs primele ei reacții. Ca urmare, în lucrările de sinteză națională, publicate până la mijlocul secolului trecut, găsim ipoteze și generalizări, unele bazate și pe date apărute între timp, creând o imagine de ansamblu asupra apariției și evoluției elitei, chestiune mult disputată în istoriografia românească, dar și asupra modului în care și-a gestionat elita puterea, asupra instituțiilor care au fost instrumente utile atingerii scopurilor acesteia.

În *Sinteza de istorie a românilor* făcută de A.D. Xenopol, în volumele II și III ale acesteia, se fac câteva ipostazieri interesante și asupra situației sociale și politice de la est de Carpați de dinaintea genezei statale de aici, după apariția statului, la vremea predecesorilor, din timpul și de după domnia lui Alexandru cel Bun. Se apreciază că originea clasei boierești, clasă din care își trage originea elita politică de mai târziu, este una de esență autohtonă, proces declanșat înaintea „descălecatului” lui Dragoș, autorul opunându-se clar ideii că originea acestei clase ar fi una slavică sau turanică. El acceptă totuși, drept cazuri particulare, prezența în rândul elitei a unor căpetenii războinice de origine slavă, însă doar după ce s-a constituit statul, după cum consimte și la prezența câtorva personaje dintre însoțitorii din Maramureș ai lui Dragoș, apoi Bogdan, care au fost dăruiți cu pământuri de către descălecători. În Capitolul IV al celui de-al doilea volum se vorbește despre cnezi, nobili de sânge, despre originea nobililor și a boierilor, despre diferențierea celor din urmă în „titrați” și „netitrați”, despre dregătorii.

Formarea elitei este conștientizată ca un proces evolutiv, continuând și după întemeierea Moldovei ca stat feudal. Cea ereditară era mult mai numeroasă și mai veche decât boierimea cu dregătorii sau decât cea care a avut dregătorii, ultima având datoria de a apăra statul pentru că domni o înzestraseră cu proprietăți. Considerăm că nu aveam în secolul al XIV-lea feudali, ci doar proprietari a căror putere a crescut prin acapararea pământurilor și deținerea de funcții. Înțelegem astfel că elita politică nu putea să provină decât din categoria boierimii ereditare.

Această opinie va declanșa în istoriografie o adevărată polemică în prima jumătate a secolului următor, de câte ori se vor face referiri la respectiva chestiune. Opinii asemănătoare vor dezvolta I. Bogdan [17], R. Rosetti [18] și D. Ciurea [19].

Istoriografia a cunoscut și alte opinii legate de originea clasei din care provine elita politică: că ar fi de esență turcică sau slavă, nicidecum autohtonă. În prima categorie se află N. Iorga, care își motivează opinia

prin arhaismul societății locale de atunci și atribuie triburilor turcice aflate în acest spațiu: chazari, pecenegi, uzi, cumani, instalarea lor în fruntea societății locale, lucru semnalat și de onomastica boierilor țării [20]. Într-un capitol al cărții „Istoria românilor în chipuri și icoane”, intitulat „Rostul boierimii noastre”, este specificată originea sârbo-bulgară a dregătorilor noastre, dar și a cancelariei domnești și a limbii de stat [21]. Pentru secolele XIV-XV, N.Iorga apreciază existența a doar câtorva dregători, ei constituind categoria elitei, dar și a factorilor care au condus la stabilirea legăturii dintre proprietarul unor domenii mari și funcția de dregător: cumpărarea de pământuri, colonizarea, daniile domnești, actele de confiscare a pământului înregistrate în luptele pretendenților la tronul Moldovei – opinii invalidate de descoperirile arheologice și de informațiile din cronicile timpului, care au constatat un mod de viață nomad, neșezat al pecenegilor la vremea secolelor XIII-XIV [22].

Despre izvorul străin al elitei noastre, dar slav de această dată, s-au exprimat și P.P. Panaitescu [23], I.C. Filitti [24], C.Giurescu [25]. Primul avansează ideea că slavii sunt elita noastră, deoarece ea are o origine slavonă, pentru care „elita războinică” a migratorilor slavi așezați aici a fost germenele care a furnizat cea mai veche boierime, aducând ca argumente: terminologia slavă, onomastică, toponimia, liturghia slavă pentru secolele XIV-XV. Și chiar dacă recunoaște primenirile, transformările succesive ale acesteia, susține că modificarea ei a dus la excluderea continuității „de sânge”; această ultimă opinie a primit corectura necesară prin demonstrația documentară aparținând profesorului Șt.S. Gorovei și lui M.M. Szekely. În lucrarea „Evoluția claselor sociale în trecutul Principatelor române” I.C. Filitti face aprecieri și cu privire la deținerea proprietăților funciare, considerând că pământul aparținea domnului, încă de la vremea lui Bogdan I, care făcea daniile, existând unele condiții care trebuiau respectate pentru ca respectiva dăruire să nu fie anulată, retrasă de deținătorului ei. În acest context, nu considera că numele de cneaz și de jude ar însemna stăpân de pământ.

Un întreg studiu dedicat clasei privilegiate, numit sugestiv „Despre boieri”, realizează și C.Giurescu, loc unde face precizări asupra clasei în cauză, începând cu termenul „boier” în sine, despre cadrul în care s-au produs confuziile acestui termen, adică momentul în care unii dintre reprezentanții proprietarilor de pământ au devenit dregători deși cei mai numeroși din ei, prezenți în Sfatul domnesc, nu aveau funcții. Face o discuție și în legătură cu o parte a elitei, stabilind boierimea legată de slujba domnească îndeplinită, aducând și înțelegerea situației boierilor care nu au „însemnul” unei dregătorii, dar și dovezi ale faptului că toți proprietarii de pământ sunt numiți boieri.

Interesul pentru anumite aspecte ale clasei privilegiate, mai ales sub raport acțional, s-a dezvoltat la mijlocul și în a doua jumătate a secolului XX, fără a se considera că anterior lipsea totalmente. Constatăm și alte informații, pe lângă consolidarea unor deja știute, despre manifestările elitei politice, cuprinse în lucrări monografice dedicate unor domnii ale timpului: Petru I Mușat, Alexandru cel Bun, Alexandrel și Bogdan II.

Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea, V.Demciuc [26], urmărind structura social-politică și instituțională la vremea domniei lui Petru I Mușat, a furnizat un edificiu demonstrațional asupra rolului important jucat de elită, de unii reprezentanți ai acesteia, deținători a unor funcții dregătorești. Construcția Sfatului domnesc la vremea acestui domn are o incipientă dar singură întocmire; în acest sens, autorul face precizări asupra cancelariei domnești, serviciu fără de care nu se poate vorbi despre funcționarea organizată a statului. Deși nu face exhaustive judecăți de valoare, arată clar anumite etape parcurse de elită, în înțelegerea desfășurării procesului de evoluție a acesteia pentru cea de-a doua jumătate a veacului al XIV-lea.

Literatura istorică legată de prima parte a secolului al XV-lea capătă amploare, prin publicarea unor materiale despre Moldova acestei perioade, în cea de-a doua jumătate a secolului XX. În acest context, întâlnim conexarea unor știri sau confirmarea unor realități sociale și politico-instituționale în urma eforturilor profesorilor E.Diaconescu, D.Matei [27] și C.Cihodaru [28]. Într-un capitol despre organizarea de stat și a instituțiilor la vremea domniei lui Alexandru cel Bun, E.Diaconescu și D.Matei discută asupra modului de apariție a clasei din care provine elita politică și afirmarea celei din urmă înainte de întemeierea Moldovei ca stat. De asemenea, relatează despre eforturile domnului pentru întărirea autorității sale, în raport cu elita, dată fiind preponderența proprietarilor mari de pământ în Sfatul domnesc al țării, deși mulți dintre ei nu au dregătorii precizate. Ordinea de citare a celor din listele de martori cuprinse în documentele de cancelarie arată averea și raportul direct existent între acești reprezentanți ai elitei și domn, dar și o succesiune nominală a dregătorilor și funcțiilor deținute până la sfârșitul domniei lui Alexandru cel Bun.

Elita a urmărit obținerea de avantaje și la vremea acestei domnii, însă prin implicarea ei directă în conducerea țării și nu prin donații, cum bine surprinde fenomenul C.Cihodaru în monografia dedicată lui Alexandru

cel Bun – o analiză amănunțită a realității române est-carpatică în primele două decenii ale secolului XV și a domniei acestuia. Autorul face aprecierea că diferențierile sociale din cadrul societății moldovenești capătă substanță, pe măsură ce statul se organizează. Dânsul relatează despre concurența primejdioasă făcută domnului de elită care, prin deținerea unor averi importante având ca izvor moștenirile, vânzarea-cumpărarea, cotropirile, dar și grație privilegiilor deținute, avea o largă libertate de mișcare, despre eforturile lui Alexandru cel Bun de a păstra un oarecare control al acestei situații, în sensul de a reține obligativitatea confirmării oricărei schimbări de proprietate de către persoana sa. Mai mult, nu face multe danii elitei și, cu toate acestea, în timpul său domeniile feudale mari au devenit mai cuprinzătoare (între 30 și 50 de sate).

Meritorie este și cercetarea lui V.Pârvan [29], închinată domniilor lui Alexăndrel vodă și Bogdan vodă, care, deși este o lucrare de la început de secol XX, rămâne singulară prin paralelismul situațiilor descrise. Prin prisma vieții politice interne, autorul vorbește și despre raportul de forțe din Moldova la vremea acestor domni: creșterea puterii elitei și atingerea unui maximum în timpul anilor în care domnește ultimul vlăstar legitim al familiei domnitoare, Alexăndrel; atingerea celei mai înalte cote a influenței și puterii elitei interne, cu scurte analize asupra acestui fapt în ceea ce privește pe unii reprezentanți ai acesteia. Surprinde încercarea de reșezare a puterii domnului, prin obținerea unei oarecare creșteri a rolului acestuia la vremea lui Bogdan II, o confirmare asupra schimbării raportului elită veche–elită nouă, după lupta de la Tămășani, în favoarea celei din urmă.

Organizarea edificiului statal a reclamat în mod necesar și construcția instituțiilor sale; mai mult, motorul principal care a pus în funcțiune și declanșarea procedurilor necesare pentru nașterea statului feudal, adică elita timpului, stat menit să le apere și să le consolideze baza materială, avea nevoie și de alte instrumente în acest sens. Conducerea țării se făcea de către domn cu acordul și sprijinul nemijlocit al acestor reprezentanți ai clasei privilegiate a timpului, pentru rezolvarea problemelor de interes public; aceștia sunt reuniți în corpul Sfatului domnesc și provin, mai ales, din mari proprietari funciari, având sau nu „însemnul” unei funcții dregătorești. Înțelegem că ei sunt „partea” cea mai cunoscută a elitei politice, văzută în evoluția ei, până la mijloc de secol XV. Deși dregătorii sunt consilierii domnului, în primul rând ei sunt reprezentanții clasei dominante, iar apărarea privilegiilor și a intereselor ei a fost primul lucru pe care l-au avut în vedere. Ca urmare a rolului avut, Sfatul domnesc va fi cuprins în diverse scrieri monografice, fie în întregul său ca instituție medievală [30] sau pentru unele perioade [31], fie în studii asupra unor dregătorii singulare, dar importante, precum cea de mare vornic sau de pârcălab, fie mai ales numai pentru unele mari dregătorii. Printre acestea semnalăm lucrările lui C.C. Giurescu [32], C.Racoviță [33] și C.Cihodaru [34].

Alături de monografii, avem un număr de studii și articole apărute sub îngrijirea lui M.Costăchescu [35], N.Grigoraș [36], sau inserate în conținutul unor lucrări, cum e cazul lui A.Eșanu și V.Eșanu [37], dedicate unor importanți reprezentanți ai elitei moldovenești din perioada secolelor XIV-XV. M.Costăchescu se va ocupa de Mihail de la Dorohoi, Oană vornic și de boierul Ion Cupcici, sub aspecte diverse – despre viața lor familială (personală), dar și despre proprietățile deținute, daniile făcute mănăstirilor sau bisericilor, aportul adus la construcția unora dintre ele (Humorul, de exemplu). N.Grigoraș a dedicat un studiu vieții și activității politico-diplomatice a logofătului Mihul, personaj care a marcat istoria primei jumătăți a secolului XV, atât din punctul de vedere al politicii interne, dar mai ales al celei externe. Element al elitei titrate, pragmatic, încăpățânat și autoritar, el reprezintă prin acțiunile sale ambițiile elitei politice duse până la extrem; lupta pentru atingerea țintelor de putere propuse, exprima dorința de independență deplină în acțiune și în gândire, constatabilă în manifestările de autoritarism și individualism.

Cât despre A.Eșanu și V.Eșanu, dâșii au acordat atenție lui Manoil de la Hotin și lui Vlaicul în „Epoca lui Ștefan cel Mare”, stabilind în descrierea făcută acestora câteva idei importante asupra relației elită politică internă–domn, asupra modului în care loialitatea și dăruirea făcută din credință pentru domn a dat sau a confirmat un anumit traiect al vieții politice a ultimilor 8–10 ani parcurși de țară până la mijlocul secolului al XV-lea. Interesul autorilor pentru Manoil este validat și de apariția articolului „Manoil Greco (?-1467) un mare dregător la curtea Mușatinilor” [38]. Acesta era considerat un personaj politic important la vremea urmașilor lui Alexandru cel Bun, începând cu momentul domniei lui Ilie și Ștefan voievozi. Prezintă interes evoluția sa în plan politic, dar și cariera militară, în calitatea sa de pârcălab de Hotin (1438-1455), apoi lipsit de această funcție, fără a fi mai puțin valoros la vremea domniei lui Petru Aron. Într-un model asemănător cei doi creionează reperele și în privința lui Vlaicul pârcălab, mai cu seamă cele legate de activitatea politică și militară, începând cu 1449, deși autorii cred că e posibil să fi fost mai veche.

În paralel cu revenirea asupra unor înțelesuri sau alcătuirii medievale, în lumina unor noi determinări istorico-logice, dar și prin utilizarea unor dovezi care au venit dinspre arheologie, demografie, toponimie etc., istoriografia din a doua jumătate a secolului al XX-lea, a adus noi argumente pentru înlăturarea unor supoziții false sau opinii nefondate. Mai ales între anii '70-'90 ai secolului trecut, descoperirile arheologice au adus importante informații care certifică prezența localnicilor în perioada de până la întemeierea statală a Moldovei, a unor forme de organizare ce cunosc diferențierea internă, pe seama cărora și-au întemeiat concluzii într-o sumă de articole și lucrări de mai mare anvergură autori ca: E.Neamțu, V.Neamțu, S.Cheptea [39], V.Spinei [40], Șt.Olteanu [41].

Trecerea în secolul XXI a fost marcată de prezența unor noi reconsiderări la nivelul istoriei românești, rod al cunoașterii și folosirii unor izvoare noi, dar și pe baza unor documentări aprofundate, printre ele remarcându-se „Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (1324-1881)” (I), aparținând lui C.Rezachevici [42]. În substanța acestei lucrări, în partea dedicată secolelor XIV-XV, printre informațiile legate de teritoriul moldovenesc în veacurile amintite se strecoară și o seamă de știri care oferă, direct sau indirect, o anume orientare, înțelegere, explicare, chiar justificare a acțiunilor elitei politice interne, legându-le de contextul în care au avut loc acestea. Prin prisma interpretărilor și dovezilor documentare în construirea reperelor societale medievale moldovenești ale secolelor XIV-XV s-a realizat și noua ediție de Istorie a românilor (din 2003), prin eforturile unui colectiv de autori [43], din care transpare o imagine încheată, unitară a societății moldovenilor (sec.XIII-XIV), a manifestărilor politice ale românilor de la est de Carpați, încredințarea că la venirea lui Dragoș la est de Carpați existau deja formațiuni politice, una din ele fiind luată în stăpânire de acesta, ceea ce coboară momentul cronologic al coagulării elitei politice de aici, lucru cu atât mai important cu cât autorii au folosit izvoare vechi și moderne.

Pornind de la aceste noi adaosuri, limpeziri și înțelesuri informative, se reclamă necesitatea abordării într-un întreg a manifestărilor comportamentale ale elitei moldovene, în primele ei veacuri, de la naștere la mijloc de secol XV. Este un deziderat ce trebuie îndeplinit având în vedere nevoia de a înțelege, urmări, constata și trage concluzii, pentru așezarea acestei adevărate „locomotive” istorice, căreia îi datorăm schimbarea la nivelul societății medievale moldovenești, la locul cuvenit. În fond, ca un ultim argument, deși despre elită s-a vorbit și uneori s-a sesizat rostul important în modificările survenite la nivelul societății de aici, nu a existat momentul sau răbdarea, cumulată cu unele lipsuri ale materialului informativ, pentru a demonstra că din momentul genezei sale ea s-a instalat în fruntea tuturor formelor de organizare social-politică cunoscute în zonă, inițiind, participând, susținând sau controlând politico-instituțional și bulversând ordinea de stat instituită, chiar primejduind-o, atunci când această ordine a intrat în contradicție cu targetul urmărit de ea, în directă proporție cu gradul propriu de evoluție și maturizare.

Referințe:

1. Xenopol A.D. Istoria românilor din Dacia Traiană. Ediția a IV-a, (II). - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
2. Iorga N. Istoria românilor (IV), s.n. - București, 1937.
3. Onciul N. Scrieri istorice (II) / Editor A.Sacerdoțeanu. - București: Editura Științifică, 1968.
4. Nistor I. Istoria românilor (I). - București: Biblioteca Bucureștilor, 2002.
5. Giurescu C.C. Istoria românilor (II). - București: ALL Educațional, 2003.
6. Ștefănescu Șt., Mureșanu C. Istoria Românilor (IV). - București: Editura Enciclopedică, 2001.
7. Bărbulescu M. ș.a. Istoria României. - București: Corint, 2003.
8. Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de I.Bogdan / Ediție îngrijită de P.P. Panaitescu. - București: Editura Academiei, 1959.
9. Bogdan I. Cronici inedite atingătoare de istoria românilor. - București: Socec, 1895.
10. Ureche Gr. Letopisețul Țării Moldovei. - Chișinău: Litera, 2003.
11. Costin M. Opere. Editor P.P. Panaitescu. - București: Editura Academiei, 1958.
12. Costin N. Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601. - București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942.
13. Ureche Gr. Letopisețul Țării Moldovei. - București: Editura pentru Literatură și Artă, 1958, p.39-41.
14. Năstase G.I. Istoria moldovenească din Kronica polska a lui Bielski // Cercetări istorice (Iași), 1925, nr.1, p.117-118.
15. Gorovei Șt.S. Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova. - București: Editura Militară, 1973.

16. Cronica Moldovei de la Cracovia. Secolul XIII-începutul secolului XVII / Studiu introductiv, ediție, note și bibliografie de C.Rezachevici. - București: Meronia, 2006.
17. Bogdan I. Despre cnejii români // Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, S.II,T.XXVI, 1903, p.42.
18. Rosetti R. Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova. - București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1906.
19. Ciurea D. Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII // Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” (Iași), T.XVII, 1980, p.195.
20. Iorga N. Imperiul cumanilor și domnia lui Băsarabă. Un capitol din colaborațiunea română-barbară în Evul mediu // AAR, MSI., T.VIII, 1927-1928, p.97-98.
21. Iorga N. Istoria românilor în chipuri și icoane. - București: Humanitas, 1992.
22. Costăchel V., Panaitescu P.P., Cazacu A. Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec.XIV- XVII). - București: Editura Științifică, 1957.
23. Panaitescu P.P. Interpretări românești / Note și comentarii de Șt.S. Gorovei și M.M. Szekely. - București: Editura Enciclopedică, 1994.
24. Filitti I.C. Evoluția claselor sociale în trecutul Principatelor române // Arhiva pentru științe și reforme sociale, 1924, nr.1-2, p.71-116.
25. Giurescu C. Despre boieri. - București: Cartea românească, 1926.
26. Demciuc V. Petru I Mușat (1375-1391). - București: Editura Militară, 1988.
27. Diaconescu E., Matei D. Alexandru cel Bun. București: Editura Militară, 1979.
28. Cihodaru C. Alexandru cel Bun. - Chișinău: Cartea moldovenească, 1990.
29. Pîrvan V. Alexandrel vodă și Bogdan vodă. - București: Minerva, 1904.
30. Grigoraș N. Instituții feudale în Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea. - București: Editura Academiei, 1971.
31. Stoicescu N. Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec.XIV-XVII). - București: Editura Academiei, 1968.
32. Giurescu C.C. Noi contribuțiuni la studiul marilor dregătorii. - București: Socec, 1927.
33. Racoviță C. Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432) // Revista istorică română, X, 1940, p.88.
34. Cihodaru C. Sfatul domnesc și sfatul de obște în Moldova (sec. XV-XVIII) // AIIAX, 1964, T.I, p.55-86.
35. Costăchescu M. Mihail de la Dorohoiu și satele lui. Buletinul I. Neculce, fasc.6, 1927, p.345-353. Neamul lui Oană, dvornic de Suceava și satele lui // Cercetări Istorice,V-VII (1929-1933), p.55- 58.
36. Grigoraș N. Logofătul Mihul // Studii și Cercetări Istorice (Iași), T.XIX, 1946, p.1-173.
37. Eșanu A., Eșanu V. Epoca lui Ștefan cel Mare. - București: Editura Institutului Cultural Român, 2004.
38. Eșanu A., Eșanu V. Manoil Grecu (?-1467) un mare dregător la curtea Mușatinilor // Limba Română, 1999, nr.10, p.92-99.
39. Neamțu E., Neamțu V., Cheptea S. Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII (I). - Iași: Junimea, 1980.
40. Spinei V. Moldova în secolele XI-XIV. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
41. Olteanu Șt. Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demo-economice și social-politice. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1997.
42. Rezachevici C. Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova. A. 1324-1881 (I). Secolele XIV-XVI. - București: Editura Enciclopedică, 2001.
43. Bărbulescu M. ș.a. Op. cit., p.143-161.

Prezentat la 21.12.2011